

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

РИЖЕНКО КАТЕРИНА ВАСИЛІВНА

УДК 82-09(477)

**АВТОБІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ
ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

10.01.01 – українська література

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Київ 2020

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі української літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент Ліпницька Інна Миколаївна, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, професор кафедри української літератури

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор

Кузьменко Володимир Іванович,

Національна академія Служби безпеки України, професор кафедри романо-германських мов;

кандидат філологічних наук, професор Райбедюк Галина Богданівна, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, професор кафедри української мови та літератури

Захист відбудеться « 28 » лютого 2020 року о 12.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.22 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01054, м. Київ, вул. Тургенєвська, 8/14.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «27» січня 2020 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'H. D. Oshmak', written in a cursive style.

Н. Д. Осмак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Автобіографічна література, зародки якої вчені вбачають ще в асирійському епосі, на початку ХХІ ст. вважається одним із найбільш актуальних видів художньо-документального письма. Феномен автобіографічного тексту підтверджує і велика кількість наукових досліджень цього виду літератури в різних галузях гуманітарних наук, зокрема літературознавстві, лінгвістиці, філософії, культурології, історії, соціології, психології тощо.

Рецепція автобіографічних жанрів у літературознавстві бере свій початок у працях Ш. О. де Сент-Бева, Г. Міша, Ж. Гюсдорфа та інших дослідників. Однак ключові концепції, на яких базуються сучасні теорії автобіографіки, сформувалися в 70–80 рр. ХХ ст. (в їх основі ідеї таких авторів, як М. Божур, Ф. Лежен, Дж. Олні, Ж. Пулі, П. де Ман та ін.). Однак, незважаючи на таку увагу до саможиттєпису, у сучасній літературознавчій науці не вироблено єдиного тлумачення актуальних дефініцій, зокрема автобіографічний дискурс, художня автобіографія, автобіографічний роман тощо.

Потребують уточнення генологічні проблеми виду, особливості еволюції автобіографічних форм, зокрема питання неоднозначності, синтетичності, гібридності, дуалістичності автобіографічного жанру, специфіки репрезентації авторського «Я». Хоча ці аспекти автобіографізму стали предметом розмислу таких відомих науковців, як М. Бахтін, М. Бердяєв, М. Вагнер-Егельхафт, Д. Герман, Л. Гінзбург, С. Дубровські, П. Ікін, Д. Кон, Ф. Лежен, М. Мамардашвілі, Н. Ніколіна, Дж. Олні, Р. Фолкенфлік та ін., однак поза увагою дослідників залишилися наратологічні стратегії саможиттєписних текстів та процеси жанроутворення автобіографіки.

Українська літературознавча наука активізує інтерес до світового процесу дослідження феномену автобіографії та его-літературних жанрів з поч. ХХІ ст.¹ Окремі аспекти еволюційного розвитку та періодизації української саможиттєписної літератури, впорядкування категорійнопонятійного апарату автобіографічно-мемуарної літератури новітнього часу стали об'єктом наукового вивчення О. Галича, Т. Гажі, В. Пустовіт, О. Скнаріної, М. Федунь (питання української літературної мемуаристики ХІХ – поч. ХХІ ст.), І. Констанкевич, Г. Маслюченко, С. Сіверської, Т. Черкашиної (українське автобіографічне письмо ХХ ст.) та ін.

¹ Перші спроби осмислити феномен автобіографічного в національній науці про літературу здійснили О. Барвінський, І. Франко та ін. літературознавці кінця ХІХ – поч. ХХ ст., однак ці студії не заклали методологію аналізу автобіографіки.

Проблеми системного аналізу автобіографізму художньої творчості митців ХХ ст. представлені у наукових розвідках А. Цяпи, М. Цехмейструк, В. Родигіна, Л. Якименко, Н. Сопельник. Вивченню жанрових особливостей автобіографічних творів, специфіки репрезентації автобіографічного героя, особливостей нарації, хронотопу тощо присвячені праці Н. Висоцької, Т. Гаврилів, О. Галича, Т. Черкашиної, А. Цяпи та ін. учених, які, однак, не вичерпують означеної проблематики, оскільки поза увагою дослідників залишилися питання специфіки й еволюції автобіографізму творів ХІІ– ХІХ ст., форми і способи репрезентації авторського «Я» в різних жанрових модифікаціях автобіографічної літератури, трансформаційні процеси жанру тощо. Все ще потребують наукового осмислення питання становлення української автобіографічної літератури, її еволюція від зародження сповідально-спогадової традиції ХІІ ст. до психоаналітичних і етологічних форм др. пол. ХІХ ст., жанрова парадигма й структурна організація творів, співвідношення особистісного й документального, суб'єктного та об'єктного, фактуального й фікційного в автобіографічних творах нової літератури тощо.

Попри те, що верифікацію жанрів автобіографічного письма в національній літературі здійснив Пантелеймон Куліш, заклавши канони літературної автобіографії та автобіографічних жанрів у вітчизняному письменстві (автобіографія, автобіографічна повість, автобіографічний роман, автобіографічна поема тощо) та розширивши жанрово-стильову палітру національного мистецтва слова, його-літературна спадщина письменника досі не стала об'єктом системного і комплексного наукового осмислення, за винятком декількох студій дослідників ХХ ст., зокрема В. Петрова, Л. Юровської, увага в яких сфокусована на жанрологічних особливостях автобіографічних повістей циклу «Воспоминания детства», наукових розвідок сучасних учених, як-от: Є. Нахлік, Ю. Мариненко, І. Бойцун, Ю. Бондар, присвячених аналізу ідейно-тематичних рівнів, жанрової природи автобіографії «Жизнь Куліша» та його щоденника.

Адекватного наукового осмислення потребують також питання специфіки автобіографізму белетристики, проєкції в художньому тексті глибинних і потаємних переживань, особистісних комплексів автора, способи його художньої самопрезентації, своєрідність автобіографічного письма тощо.

Водночас назріла необхідність наукового коментування величезної різножанрової автобіографіки П. Куліша, зокрема російськомовної творчості митця.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукового напрямку кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М. П.

Драгоманова «Шляхи розвитку української літератури XVII–XXI століть». Тема дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 3 від 29 жовтня 2014) та закординовано на засіданні бюро Наукової ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» при Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (протокол № 1 від 12 травня 2015).

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі ідейно-художніх, жанрових, структурних та стильових рівнів автобіографічного дискурсу прози П. Куліша.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- виділити основні критерії поняття «автобіографічний дискурс» та виявити специфіку його формування в національному мистецтві слова;
- висвітлити типологічні ознаки жанрів автобіографіки та визначити їх співвіднесення з різними видами епо-літератури;
- увести в дослідницьке поле кулішезнавства нові тексти автобіографіки письменника, зокрема його російськомовної белетристики, та розширити уявлення про вже відомі автобіографічні тексти др. пол. XIX ст.;
- проаналізувати провідні жанри автобіографічного письма П. Куліша в руслі їх поетологічних особливостей;
- схарактеризувати форми та способи репрезентації авторського «Я» в автобіографічних творах митця, виявити сюжетно-подієвий зв'язок між біографічним «Я» автора і його героя;
- простежити специфіку автобіографічної нарації та основні прийоми часової і просторової організації в різножанровій системі автобіографіки письменника.

Об'єктом дослідження є автобіографічний світ художньої епіки П. Куліша («Жизнь Куліша», цикл «Воспоминания детства», повісті «Дедушкин завет», «Омут», роман «Владимирия», роман у віршах «Евгений Онегин нашего времени»), автобіографічно-мемуарної прози («Історичне оповідання», «Около полуста лет назад») та щоденника митця.

Предмет дослідження – формування парадигми й функціонування автобіографічного дискурсу П. Куліша в контексті розвитку української саможиттєписної літератури др. пол. XIX ст.

Теоретико-методологічною базою дослідження стали праці українських і зарубіжних науковців із проблем історії та теорії документальної й художньої літератури, автобіографії як жанру літератури non-fiction, дискурсивних практик, а також праць літературознавчого,

філософського, культурологічного, історичного, психоаналітичного спрямування та наратології: М. Бахтіна, М. Бердяєва, О. Галича, Т. Гажі, Д. Германа, Л. Гінзбург, Д. Густорфа, С. Дубровські, П. Ікіна, Д. Кона, Ф. Лежена, М. Мамардашвілі, Ю. Мариненка, Д. Міша, Є. Нахліка, Н. Ніколіної, Дж. Олні, В. Погребенника, В. Петрова, В. Родигіна, О. Скаріної, С. Сміта, О. Федорука, М. Федуня, Т. Черкашиної, А. Цяпи та ін.

Для досягнення мети та реалізації поставлених завдань у роботі використано як загальнонаукові методи, так літературознавчі **методи дослідження**: структурний (метод допоміг дослідити специфічні ознаки автобіографічного дискурсу, літератури non-fiction, автобіографічну прозу П. Куліша). Для з'ясування типологічних ознак автобіографічної прози, висвітлення її жанрової системи та структурних особливостей, усталення термінів, що окреслюють специфіку та місце автобіографічної прози в ієрархії документальної та художньої літератури застосовано структурнотипологічний, порівняльно-історичний, порівняльно-типологічний, культурно-історичний та соціологічний методи. Для висвітлення нарративних особливостей саможиттєписної прози залучено практику наратологічного аналізу текстів. При вибудовуванні еволюції української мемуарноавтобіографічної прози в діахронічному аспекті залучено прийом хронологізації. У межах біографічного методу вивчалися властивості мемуарно-автобіографічної прози П. Куліша в тісному взаємозв'язку з біографією автобіографа. Для аналізу еволюційних змін авторського світогляду, психоемоційних станів, трансформаційних процесів перетворення життєвого матеріалу на текстову цілісність, що знаходили своє відображення в автобіографічному дискурсі письменника, залучено психоаналітичний метод. Семіотичні підходи дали змогу поведінку людини читати як текст, як реалізацію певних культурних кодів, моделей, претекстів.

Наукова новизна одержаних результатів роботи полягає в тому, що вперше в українському літературознавстві системно, цілісно і багатоаспектно проаналізовано специфіку автобіографічної прози П. Куліша як основоположника української еґо-літератури; простежено генологічну парадигму та трансформаційну еволюцію автобіографічно-мемуарної прози П. Куліша в контексті розвитку національної життєписної белетристики др. пол. ХІХ ст.; досліджено нарративні моделі самооб'єктивації авторського «Я» в белетристиці письменника, уведено до наукового обігу маловідомі автобіографічні твори митця (повісті «Омут», «Дедушкин завет», роман «Владимирия» та ін.); виокремлено прикмети й еволюцію української автобіографічно-мемуарної прози та основні історико-літературні й структурно-типологічні різновиди національної автобіографіки

Середньовіччя, Бароко, Просвітництва та Нового часу; уточнено природу та кореляцію термінів «автобіографічний дискурс», «автобіографізм», «література non-fiction», «художня автобіографія», «автобіографічна повість», «автобіографічний роман».

Практичне значення одержаних результатів роботи полягає у можливості використання матеріалів і висновків дослідження для подальшого вивчення класичної української літератури (зокрема автобіографічної), а також поетологічних аспектів автобіографічного дискурсу. Матеріали дисертації можуть бути задіяні при викладанні курсу історії української літератури, теорії літератури, проведенні спецкурсів і спецсеминарів, укладанні навчальних посібників, написанні дипломних та магістерських робіт.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення й висновки дисертації були обговорені на засідання кафедри української літератури імені М. П. Драгоманова, висвітлені у статтях і наукових доповідях на наукових конференціях різних рівнів: міжнародних – «Пантелеймон Куліш – піонерна постать української літератури, культури, науки» (Київ, 2012); «Аналіз та інтерпретація художнього тексту: проблеми, стратегії, дослідження» (Київ, 2016); «Українська література в загальноєвропейському контексті» (Ужгород, 2016); «II International scientific and practical conference «Зимові наукові підсумки 2017 року» (Dnipro, 2017); всеукраїнських – «Перші Мішуківські читання: літературний процес в історико-культурному контексті» (Херсон, 2015); «Антропоцентрична скерованість сучасної наукової лінгвістичної парадигми» (Миколаїв, 2016); «Ad fontes! Літературознавчі осяги професорів кафедри української літератури» (Київ, 2018), інтернет-конференція «Наукові підсумки 2018 року» (Київ, 2018), університетських – звітно-наукових конференціях.

Публікації. За темою дослідження опубліковано 10 наукових статей, 6 із них – у фахових виданнях України, 2 – у міжнародних виданнях, 2 – додаткові публікації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів (із відповідними підрозділами), висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел (313 позицій). Загальний обсяг роботи – 233 сторінки, із них – 206 основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** висвітлено стан вивчення проблеми, теоретичні аспекти автобіографізму як в українському, так і світовому літературознавстві, обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету і завдання

дисертаційної роботи, визначено об'єкт та предмет дослідження, схарактеризовано теоретико-методологічну базу дисертації, розкрито новизну та практичне значення її результатів.

Перший розділ **«Гене́за автобіографічного дискурсу в українській літературі»** присвячено комплексному, системному дослідженню витоків та еволюції української автобіографічної літератури впродовж XII–XIX ст.; висвітленню ґенологічної парадигми та трансформаційної еволюції автобіографічної прози письменника в контексті національної життєписної белетристики др. пол. XIX ст.; з'ясуванню ідейно-художніх, жанрових, структурних та стильових рівнів автобіографічної прози П. Куліша.

У підрозділі 1.1. **«Автобіографічний дискурс як наукова проблема»** систематизовано теоретичну парадигму підходів до вивчення поняття «автобіографічний дискурс творчості письменника», специфіку його формування в національному мистецтві слова; досліджено типологічні ознаки жанрів автобіографіки та визначено їх співвіднесення з різними видами еґо-літератури митця, уведено в дослідницьке поле кулішезнавства нові тексти автобіографіки письменника, зокрема російськомовної белетристики. Визначено, що автобіографічний дискурс творчості письменника – це ґенологічна парадигма об'єднаних спільною тематикою текстів митця, в основі яких самовираження та самопрезентація автора, які реалізуються через ретроспективний опис власного життя, вербалізацію досвіду, почуттів, переживань, рефлексій з приводу різних фактів і подій особистого чи суспільного життя, свідком або учасником яких він був чи міг бути. Водночас автобіографічний дискурс – це мистецький процес, художня творчість письменника, занурена у його власне життя, це особливий творчий акт митця, в якому відбувається перетворення індивідуального досвіду через спогад автора про власне минуле. Специфічними маркерами авторської присутності в автобіографічному дискурсі є такі компоненти: презентація власного «Я» автора, найчастіше гомодієгетичний спосіб нарації в інтрадієгетичній (рідше в екстрадієгетичній) ситуації, своєрідний хронотоп, співвідношення в часі між автором і описуваними персонажами, в тому числі головним героєм.

Домінантною ознакою автобіографічного дискурсу П. Куліша є яскраво виражене особистісне начало, особлива просторово-часова організація, постійне співвідношення авторського сучасного і минулого, суб'єктивного та об'єктивного начал, основною комунікаційною стратегією якого є самопрезентація автора, а чільними концептами – «життя», «пам'ять», «час». Митець в автобіографічному дискурсі, відновлюючи з пам'яті своє життя, не лише інформує про них реципієнта, але й аналізує власні вчинки, пізнає самого себе.

Отже, автобіографічний дискурс представляє найбільш повний портрет митця, створений ним у контексті певного історичного часу, традицій, досвіду, культурних обставин з метою самопрезентації, самоосмислення чи самоідентифікації у текстах, в основі яких – факти приватної біографії автора, а ціннісна парадигма художнього часопростору вибудовується на його світоглядних, етичних, особистісних, моральних якостях.

Найчастотнішими способами самопредставлення в автобіографічних текстах є самохарактеристики, самовираження, самооцінювання, саморецензія, а викладовою формою – автонаратив.

У підрозділі 1.2. **«Передумови виникнення та етапи розвитку автобіографізму в українській літературі XII–XIX ст.»** досліджено основні історико-літературні і структурно-типологічні різновиди національної автобіографіки від Середньовіччя, Бароко до Просвітництва; визначено, що інтерес до автобіографіки тісно пов'язаний з часом політичних і культурних перетворень, кардинальними змінами в житті українства, що відображає літературна традиція XII–XVIII ст.

Зародження жанру автобіографії в українській літературі відбувалося в добу Середньовіччя в руслі секуляризаційних процесів у літературі. Твори цієї доби, які містять автобіографічні елементи, належать до умовно автобіографічних, оскільки можна говорити про наявність лише окремих сегментів жанру автобіографії: ретроспекція, фактографія, хронологія викладу історії життя, міфотворення власного образу.

Активізація уваги автора до «Я» – особистості відбувається в XVI–XVII ст., прикметна відчутним усвідомленням цінності людської індивідуальності, що сприяло розвитку автобіографічного письма. Его-літературні елементи формуються в контексті мемуаристики. Автобіографічний дискурс цієї епохи представлений суміжними видовими формами: сповідь, щоденник, записки, епістолярій тощо. З цієї причини їх відносимо до протоавтобіографічних: вони відображають духовні пошуки автора, акцентують на його праведних діяннях, мають дидактичний характер. Особливою ознакою автобіографізму творів цієї доби є не лише інтерес до фактів суспільного та особистого життя, а й акцентування на особистій точці зору, наповнення оповіді справжніми авторськими почуттями і переживаннями.

У XVIII ст. окреслилися основні структурні (спогади, діаристика, епістолярій) й тематичні (подорожжя, військова та ін.) різновиди автодокументальної літератури. мемуари, автобіографія, щоденник, лист, мандрівні записки, хроніки, які мають специфічну форму автобіографічного письма, де органічно злилося релігійне і мирське, що стало складником

духовної автобіографії. Подальшого розвитку отримали відомі з античності автобіографічні жанри сповіді та апології.

У другій половині XVIII ст. в українській літературі з'являються зразки духовної автобіографії («Списася... житіє і страданіє своє в пам'ять дітям своїм і внукам, і всьому потомству» Іллі Турчиновського та «Житіє преосвященного єпископа Білгородського Іоасафа Горленка», а також «Мандрівка в світі цьому грішного Йоасафа, ігумена Мгарського» Йоасафа Горленка), доміантними ознаками яких є: 1) відтворення власного життя як історії особистого становлення; 2) акцент на ідейному, моральному формуванні «Я» в руслі творення богоподібного образу на основі подвижництва та аскези, що має слугувати зразком для інших; 3) гомодієгетична нарація; 4) ретроспективність викладу; 5) дидактизм; 6) ліризація, чуттєвість, щирість оповіді.

Підрозділ 1.3. **«Особистісне письмо П. Куліша в контексті вітчизняної саможиттєписної літератури XIX ст.»** присвячено компаративному аналізу специфіки автобіографізму творчості українських письменників XIX ст. та визначенню доміантних рис української саможиттєписної традиції цієї доби, провідником якої є автобіографіка П. Куліша.

Доведено, що вітчизняний автобіографічний дискурс літератури XIX ст. репрезентований еґо-літературними творами різних жанрів. Становлення канонічних видів автобіографії в українській літературі констатуємо в середині XIX ст., зокрема у таких письменників, як П. Куліш, Т. Шевченко, М. Костомаров та ін. Автобіографії цієї доби відображали активну життєву позицію їх творців, тому, порівняно з європейською та російською традиціями, саможиттєписна література українських діячів мала низку особливостей: на перший план виходить громадська та професійна діяльність, натомість факти внутрішнього життя, переживань та вражень фіксуються доволі рідко, емоційне начало в них послаблене.

Автобіографія представлена декількома структурно-типологічними типами – комплексними саможиттєписами з високим ступенем художності, які всебічно розкривають життєвий і творчий шлях автора (літературна автобіографія), та стислими фактографічними творами, створеними з практичною метою для потреб видавців і дослідників творчості митця.

Літературна автобіографія цього часу відзначається апологічністю, сповідальністю, публіцистичністю. Саможиттєписи українських письменників, створені з практичною метою, акцентували на власне літературній діяльності авторів, котра корелюється із різними етапами їх життя («Автобіографічна записка» О. Потебні, «Автобіографія Івана Франка

з його листа до М. Драгоманова», «Автобіографія Івана Франка, написана для Ом. Огоновського», «Автобіографія» Олени Пчілки тощо).

Особливе значення у становленні національної автобіографіки ХІХ ст., зокрема у формуванні жанрів автобіографічної белетристики (нарис, оповідання, повість, роман), відіграла еґо-творчість П. Куліша, Т. Шевченка та І. Франка, котра відзначається суб'єктивністю викладу подій через надання їм біографічного характеру, чуттєвістю, особистісним характером оповіді, філософування, емоційністю тощо. Способами саморозкриття автобіографічного героя є автохарактеристика, самооцінка, інтенції, рефлексії, роздуми, коментування подій іншими персонажами, соціальнокультурні феномени.

Феномен національної автобіографіки цієї доби свідчить про еволюцію національного мистецтва слова в руслі самопізнання особистістю глибин психологічного і філософського її існування.

У другому розділі **«Жанрово-структурні та типологічні особливості автобіографіки Пантелеймона Куліша»** розкрито визначальні аспекти еґолітературних текстів письменника.

У підрозділі 2.1. **«Жанровий спектр автобіографічної прози П. Куліша»** проаналізовано жанрову парадигму саможиттєписної епіки письменника.

Виявлено, що автобіографічне письмо митець культивував упродовж майже п'ятдесяти років творчості, починаючи із щоденникових записів 1845–1848 рр. і до 1897 р. (по смерті письменника буде опубліковано повість «Омут» та роман «Владимирия»). Така специфіка творчого осягнення свідчить про мету митця – на основі осмислення власного життя створити модель національно-культурної ідентичності, в найкритичніший момент загроженості існування нації представити ідеал її лідера й захисника.

Саможиттєписні твори автор закроює, синтезуючи документальну основу та творчу фантазію. Автобіографічний дискурс письменника реалізують дві групи текстів:

- 1) твори, націлені на опис та інтерпретацію фактів із життя письменника – автобіографічно-мемуарні твори (літературна автобіографія «Жизнь Куліша» (1867), щоденник, спогади, («Как у нас гибнут горячие люди. Воспоминания о Петре Яковлевиче С*» (1858), «Воспоминания о Николае Ивановиче Костомарове» (1885), «Около полу столетия назад. Литературные воспоминания» (1888–1889), листи);
- 2) художні твори, до яких залучені лише біографічні елементи або такі, що є белетризованими розповідями про певні події з життя автора, в яких його особистість відіграє провідну роль і які утілюють поглиблену форму

самоаналізу автора. Жанрова природа автобіографіки другої групи є доволі різноманітною й охоплює різновиди як епосу, так і інших, зокрема комбінованих, форм (оповідання «Другой человек. Из воспоминаний былого» (1858), «Історичне оповідання» (1882), повісті циклу «Воспоминания детства» (1852-1856), «Дедушкин завет» (1864), «Омут» (1893), роман «Владимирия» (1894), роман у віршах «Евгений Онегин нашего времени» (1847), поеми «Куліш у пеклі, «Адам і Єва» (відн. 1896 р.) тощо).

Активне залучення П. Кулішем подробиць власного життя до тканини своїх художніх творів зумовлене багатьма чинниками, серед яких бажання створити позитивний імідж, орієнтований на різні аудиторії: для української – образ національного лідера, справжнього націонала з давнім українським козацько-аристократичним корінням, який невтомно працює на ниві української культури, для російської, офіційної – лояльного громадянина, митця, який приймає правила функціонування імперського мистецтва, письменника, якого цікавлять лише естетичні проблеми, що вимагало представлення себе у відповідному світлі, пояснень і виправдань окремих моментів своєї діяльності та стосунків з оточенням тощо.

У підрозділі 2.2. **«Моделювання текстового масиву саможиттєписної прози митця»** доведено, що, починаючи з 50-х рр., в естетиці П. Куліша превалюють реалістичні тенденції. Художня картина світу кожного автобіографічного твору письменника має дихотомійну природу: по-перше, вона є відтворенням реальної дійсності, своєрідно осмисленої автором, а по-друге, зумовлюється авторською індивідуальністю, його естетичним досвідом, мистецькими завданнями тощо, адже творче переосмислення реалій дійсності митцем відбувається на базі власного світогляду. Тож життєвий шлях П. Куліша накладає подвійний відбиток на автобіографічні тексти: з одного боку, визначає характер тлумачення ним явищ дійсності, а отже, впливає й на спосіб їх інтерпретації та характер представлення в тексті, а з іншого, є джерелом, з якого береться інформація про ці явища.

Текстовий простір автобіографічних творів митець формує відповідно до мети: створити ідеальний образ національного провідника, виправдати дражливі для української громадськості вчинки, представити власні філософські, історіософські або культурологічні концепції тощо.

В автобіографії «Жизнь Куліша» письменник використав невластиву для саможиттєпису форму викладу від третьої особи, застосувавши ефект учуднення жанру. Митець навмисне дистанціювався від вербалізації власного образу (суб'єкта розповіді), використавши неперсоніфікований голос оповідача, що створює ілюзію об'єктивності і неупередженості в зображенні образу себе. Водночас у життєписі домінують інтенції автора, зокрема в

моделюванні текстового простору, виборі засобів створення ідентичності автогероя.

Автор свідомо зруйнував традиційну схему автобіографії: хронотоп твору вибудовується відповідно до романтичного типу, що дало йому можливість відносно вільно рухатися в часі та просторі, коментувати минуле з позиції сучасного, супроводжувати розповідь про себе ліричними відступами, екскурсами, інтертекстуальністю (покликаннями на інші твори) тощо, що не лише доповнює історію його життя і творчості, але й прояснює позицію автора в складних і неоднозначних ситуаціях, увиразнює естетичні, політичні і морально-етичні погляди П. Куліша.

Художня структура автобіографічних повістей циклу «Воспоминания детства» синтезує документальну основу, домисел та вимисел, домінантне суб'єктивне начало, філософську проблематику, у них чітко окреслений сюжет та фабула. Кожен твір – цілісний, закінчений твір і разом з тим – частина автобіографічної трилогії. Повісті об'єднані тематикою, наявністю оповідача, який розповідає про своє дитинство, оточення, світ своїх захоплень. Важливою спільною ознакою трилогії є жанрово-стильові домінанти – психологізм, реалістично-натуралістична манера викладу, увага до деталей, які «здрібнюють» дійсність, обмежують її, що спричинило моделювання у творах «мізерії дрібних людей» (В. Петров).

Повісті відзначаються утвердженням нового героя, нового ракурсу його зображення. Образи трилогії зазнали впливу сентиментальної естетики, що виявляється, зокрема, у наявності любовного конфлікту, моралізаторських тенденціях, просвітницькому акценті на ролі праці й науки в духовних шуканнях особистості, переважанні оптимістичного начала, вірі у необхідність зміни суспільного ладу для покращення народного життя тощо. Прагнення дати найпереконливіші відповіді на виклики часу в творах 50–60-х рр. XIX ст. стає домінуючим у зображенні людського буття.

Особливу увагу П. Куліш приділив духовній сфері внутрішнього світу героя-дитини, оскільки неодмінною умовою гармонійного розвитку людського «Я» вважав піднесено-духовний стан душі, моральність, чуттєвість, здатність співпереживати, співчувати, творити добро. Письменник утверджує, що його життя невіддільно пов'язане із Батьківщиною, яку символічно втілює образ матері, рання смерть якої травматично відгукнеться на становленні П. Куліша – людини, письменника, громадського діяча.

Усі автобіографічні твори П. Куліша об'єднують наративна організація – гомодієгетична форма нарації в інтрадієгетичній, зрідка в екстрадієгетичній ситуації, наявність оповідача, котрий завдяки нетотожності авторові є значно активнішим за традиційного автобіографічного наратора, крім того, є дійовою особою, учасником подій, що впливає на емоційність оповіді. У прозових

творах зростає роль прямого мовлення, зокрема діалогів, оскільки йдеться про художній твір, спомин, точність якого не має бути настільки безсумнівною, як у випадку з власне автобіографією.

Системною особливістю автобіографіки П. Куліша є наявність сюжетної двошаровості текстів, яку представляють зовнішня (подієва) і внутрішня (психологічна) сюжетні лінії. Акцент на історії інших персонажів має декілька причин: по-перше, письменник зашифровує власну історію, розкодувавши яку, реципієнт дізнається приховану правду про автора, по-друге, причиною можна вважати специфічну форму самопрезентації через зображення «зовнішнього світу буття» (О. Оглоблин), в атмосфері якого формується майбутній письменник, інтелектуал, громадський діяч. Саме тому автор заплутує читача в досить складній павутині історії героїв, в обтяжених деталями описах тощо. І тільки в певні моменти на авансцену виводить справжнього героя – образ себе. Отже, історія дитинства П. Куліша, джерела його становлення як особистості, формування його світогляду і морально-етичних принципів життя є паралельною, внутрішньою сюжетною лінією автобіографічних творів.

Підрозділ 2.3. **«Часова організація автобіографічних творів П. Куліша»** присвячений аналізу багатомірності художнього часу автобіографічних текстів письменника. У дисертації проаналізовано зовнішній – сюжетний час, перцептивний – час автора, просторово-часовий континуум, ретроспекції проспекції та ін., які є сюжетно- і структуроутвірними складниками художнього часу.

Его-літературні твори прозаїка об'єднують три форми часу: автобіографічний (особистий), історичний та філософський.

Автобіографічний час – це базовий часовий вимір, на якому будуються більш складні форми художнього часу. Особистий час відзначається широтою охоплення подій, пов'язаних із героєм, тяглістю в їх висвітленні та наповненні побутовими деталями автобіографічного буття – об'єктивно незначними, однак важливими для його становлення.

Історичний час виникає, коли автобіографічний герой існує в потоці важливих історичних подій. Зазвичай історичний план розвивається паралельно з побутовим і найчастіше проявляється як частина рамкової композиції, організовуючи історичний фон. Отже, це безпосередній опис подій або їх послідовний перелік (залежно від обраної автором форми). Історичний час притаманний творам, у яких автор підкреслює дух епохи та його вплив на формування власної особистості. У творчості П. Куліша історичний час простежується в автобіографії, циклі «Воспоминания детства», оповіданнях «Другой человек», «Історичне оповідання» та романі

«Владимирия», присвяченому осмисленню віхам історичної долі України впродовж XII–XIX ст.

Історичний час у творах П. Куліша найчастіше відтворюється у екскурсах у минуле країни («Владимирия», «Історичне оповідання»), спогадах оповідача («Воспоминания детства», «Другой человек») або історичних коментарях автора.

Усі автобіографічні твори об'єднує філософський час – домінантна ознака жанрової природи творів П. Куліша про себе. Саможиттєпис «Жизнь Куліша» і автобіографічну прозу митця пронизує відчуття плину часу, адже провідна мета художньої автобіографіки – осмислення себе крізь прожите життя. Особливо яскраво ця риса автобіографізму митця виявляється в белетристиці, де з метою підсилення вражень від подій і фактів автор ліризує оповідь, що дозволяє якнайточніше відтворити почуття і переживання «Я» героя.

Третій розділ **«Форми вираження «Я» автора в прозовій автобіографії П. Куліша»** присвячений аналізу способів і прийомів репрезентації автора в его-літературних творах письменника. Доведено, що концепція творення автобіографічного образу в саможиттєписній епіці П. Куліша відповідає естетичним вимогам епохи. Митець створив власну концепцію ідеального образу, котрий мав утілити його ідею «культурної функції». Як і будь-який художній образ, образ автобіографічного героя не тільки відображає реальність, а й перетворює її. Такий герой – завжди плід творчої фантазії автора. Епік сконструював автобіографічний образ у формі психологічного портрета, що втілює alter-ego авторської особистості, а водночас виражає соціально-філософські, етичні, естетичні аспекти епохи. В автобіографічному героєві П. Куліш не тільки осмислює, але й переосмислює свою справжню біографію.

У підрозділі 3.1. **«Особливості самооб'єктивації автора в саможиттєписі “Жизнь Куліша”»** схарактеризовано прийоми та способи реалізації автобіографічної концепції письменника – «виявити» і зберегти себе в часі. Визначено, що епік у програмовому автобіографічному творі «Жизнь Куліша» обрав вдалу стратегію – презентувати себе від імені іншого, через що його ідеальний герой набуває достовірності, правдивості зображення, довіри реципієнтів. Саможиттєпис «Жизнь Куліша» є яскравим прикладом поєднання особистісного «Я» та «Я» суспільної людини, тому зовнішній автопортрет, підтверджує базові принципи життя письменника, доповнює його еkleктичний психологічний портрет – людини педантичної, принципової, котра постійно себе контролює, яка водночас може бути

марнотратною, довірливою з недоброчесливцями, здатною на душевні пориви.

«Жизнь Куліша» – сповідь автора у любові до України, де історія про прожите і пережите лише увиразнює почуття письменника-патріота. П. Куліш творить образ апологета української культури, котрий не зрадив її інтересів попри важкі випробування (моральні, фізичні, економічні, політичні тощо), самотність «піонера із важкою сокирою в руках», часом навіть маргінальність існування – він завжди «прямував своєю дорогою і пильно дбав про українську майбутність».

Ідеальний образ підкреслюють відповідні засоби і прийоми: манера оповіді – піднесений і урочистий стиль, що нагадує Святе Письмо; деталізований опис власного родоводу, його ролі і участі в національній історії, оточення, в якому виростав і формувався як майбутній митець і лідер; акцент на громадянському служінні як усвідомленому і метафізичному виборі життєвої місії; аплікація в оповідь свідчень і суджень про себе інших людей, довіра читача до яких посилюється за рахунок відчуження розповіді, що створює враження об'єктивності оповідача. Тож автобіографію «Жизнь Куліша» можна вважати своєрідною мистецькою і громадянською декларацією письменника, у якій він творить ідеалізований образ власного «Я» – культурного лідера нації, який поєднує в собі глибинні риси української кордоцентричної ментальності з європейським аристократичним раціоналізмом. Водночас автор активно втручається в розповідь: відбирає відповідні для концепції образу «Я» факти, коментує події, вдається до самооцінок. Тож саможиттєпис презентує не об'єктивний, а суб'єктивний образ П. Куліша, яким він хотів бути як в очах громади, так і у власному сприйнятті.

Підрозділ 3.2. «Своєрідність репрезентації «Я» П. Куліша в автобіографічній епіці» присвячено аналізу системи творення «Я» образу в художній епіці письменника. В автобіографічній белетристиці митець коригує стратегію – автобіографічний герой має інше ім'я, ніж у автобіографа (Ніколаша, Іван Сторчак, Недригайло, Євгеній Онегін). Автор не лише використав події і факти із власного життя для створення художнього тексту, маскуючи свій голос під голосами вигаданих героїв, він вдається до самоаналізу, відтворює власні рефлексії щодо життєвих подій, сповідається у помилках, відверто висловлює свої філософські і етичні концепції, історіософські погляди, моральні принципи.

Психологічний дуалізм митця прояснює дихотомний архетип матеріжки, який постає в першій повісті циклу «Воспоминания детства». Повість «История Ульяны Терентьевны» присвячена осмисленню становлення ідентичності П. Куліша, яка формується в контексті двох

протилежних жіночих стихій: матері – символу руссоїстської природної людини, українки, осердям сприйняття світу якої є кордоцентризм, гармонія духовноемоційного світу, ніжності, милосердя, любові і поваги до людей, делікатності, природного розуму, і контрастної до неї постаті Уляни Терентіївни Мужилівської – взірця «штучної» людини, яка саме себе гранить і втілює риси, котрі в собі плекав письменник: аристократичність, освіченість, гідність, розсудливість, емоційну стриманість тощо. Дихотомія між емоцією і рацією – основа непостійності почуттів, поглядів, принципів зрілого П. Куліша. У циклі авторське «Я» синтезується із «Я» дитини та «Я» дорослого, які представляють різні фокалізації.

Герой перших автобіографічних творів митця – дитина із зрілим мисленням, яка по-дорослому реагує на перипетії життя дорослих. Письменник прагнув передати атмосферу, обставини, оточення, в середовищі яких формується майбутній письменник. Не випадково Ніколаша проходить через цілу серію втрат – символічних жертв в ім'я майбутньої «гріховної» справи – творчості: мати, учитель Яків Якович, перше кохання Феклуша. Водночас ці втрати загострили в «ініціанта» важливі людські якості: співчуття, милосердя, добродішність – ті риси, які для неоплатоніка П. Куліша є основою духовності людини, підґрунтям національної духовнокультурної традиції з притаманним їй етико-релігійним трактуванням сенсу людського життя.

Домінантними засобами творення «Я» автобіографічного героя у романі у віршах «Евгеній Онегін нашого часу» є психологізм та психоаналіз. Психологічний портрет Євгенія розкривається через перманентне протистояння в ньому двох іпостасей: чуттєвості (кордоцентризму) і раціональності, що водночас відображає авторський психологічний дуалізм: постійний самоконтроль через політичні проскрипції, егоцентризм вдачі конкурують із природною вразливістю, в основі якої глибокі комплекси недооціненої людини. Поза тим герой утілює позитивні риси свого автора: націоналізм, людинолюбство, іронічне ставлення до себе та навколишнього світу. Моделювання образу Євгенія Онегіна здійснюється за принципом альтер-его письменника, таким, яким хотів, щоб його сприймали інші: законослухняним, шанобливим до влади (адже твір написаний в часи політичного процесу над кирило-мефодіївцями), водночас герой постає людиною талановитою, справедливою, працелюбною, щиросердною, тобто уособлює моральні чесноти автора.

В автобіографічній белетристиці пізнього П. Куліша (1860–1890-х рр.) здійснено персоналізацію історії душі автобіографічного «Я» зрілого письменника, відображено глибинні особистісні переживання подій і фактів

власного життя в процесах пам'яті автобіографічного героя, відтворено усвідомлення ним «Я» на основі самопізнання; висвітлено і осмислено історичні, суспільні і мистецькі події, очевидцем яких був чи міг бути творець автобіографічного тексту. Такі твори, як «Дедушкин завет», «Омут», «Владимирия», дозволяють зрозуміти ті історико-культурні умови, які впливали на мотивацію дій і вчинків письменника, психологічні процеси, що сприяли еволюції його суспільної позиції та мистецької індивідуальності.

Формами саморозкриття «Я» автора в художній автобіографії є автохарактеристика, самооцінка, оцінка навколишнього світу, інших персонажів, соціально-культурних феноменів; інтенції і роздуми автобіографічного героя. Авторське втручання у текст (коментарі, зауваження, репліки, роздуми), ліричні відступи, статичний і динамічний портрет героя, поглиблюють розкриття історії душі автобіографічного героя. Отже, індивідуальний, духовно-біографічний досвід автора в процесі художньої творчості, перетворюється на специфічний спосіб його самопізнання, відкриття власної особистості.

Підрозділ 3.3. «Способи самопозначення оповідача в мемуарно-автобіографічних творах письменника» присвячено аналізу презентації «Я» митця в жанрах автобіографічно-спогадової літератури, специфічною ознакою якої є переважання документальної основи над авторським вимислом.

Наскрізною рисою оприявлення «Я» автора у щоденнику є віддзеркалення не тільки в самооцінках чи роздумах, внутрішніх конфліктах чи компромісах, його надзвичайно точно характеризує ставлення до оточення, реакції на зовнішній світ. Щоденник наповнений мініатюрними літературними портретами, лаконічними авторськими характеристиками людей, з якими письменнику довелося зіткнутися на своєму шляху тощо. Водночас ці літературні замальовки дають чітке уявлення про особистість автора, його погляди, симпатії і антипатії, відображають його власну життєву позицію.

У фабульних художніх творах мемуарного характеру, автобіографізм яких замаскований фікційністю форми, основна мета все та ж – творення автоміфу. Показовим у цьому контексті є нарис «Около полушта лет назад», в якому автор створив ще одну модель власного «Я» – націонала, культурника, українського письменника, лицаря, батька нації, якого любить і поважає його народ, готовий задля нього навіть на жертву.

Натомість у творі «Другой человек. Из воспоминаний былого», на відміну від щоденника, автогерой оприявлює себе у фіналі твору, у роздумах про спотворюючу деформаційну дію самодержавних інституцій, зокрема

армії та освіти, на моральні принципи життя українців, які потрапляють у чужий простір, чужу культуру.

У **висновках** узагальнено результати наукового висвітлення обраної теми.

Автобіографічне письмо митець культивував упродовж майже п'ятдесяти років творчості, починаючи із щоденникових записів 1845–1848 рр. і до 1897 р. Така специфіка творчого осягнення свідчить про мету митця – на основі осмислення власної історії життя створити модель національно-культурної ідентичності, в найкритичніший момент загроженості існування нації представити ідеал її лідера й захисника.

Автобіографічний дискурс П. Куліша – специфічне вербальне конструювання автором своєї самості у текстах, в яких він презентує, ідентифікує себе через спогади, почуття, переживання, емоції, рефлексії, активовані пам'яттю про події і факти свого життя. Парадигма текстів, в яких автор самовиражається і самопрезентується через оповідь про власне життя належать до корпусу автобіографіки письменника.

Специфічними маркерами авторської присутності в автобіографічному дискурсі є такі компоненти: презентація «Я» автора в гомодієгетичний або гетеродієгетичний спосіб нарації в інтрадієгетичній (рідше в екстрадієгетичній) ситуації, автобіографічний хронотоп, співвідношення в часі між автором й описуваними персонажами, зокрема головним героєм.

Автобіографічний дискурс письменника формують твори, об'єднані такими ознаками: 1) відтворення у тексті власної історії життя автора, суголосної внутрішньому розвитку його особистості з метою самовираження та самопрезентації; 2) ретроспективна організація оповіді; 3) ідентичність автора і оповідача або оповідача і головного героя. Їх масив складають різножанрові твори: літературна автобіографія «Жизнь Куліша», щоденник, цикл автобіографічних повістей «Воспоминания детства», інтелектуальнопсихологічний роман «Владимирия», соціально-психологічні повісті «Дедушкин завет», «Омут», соціально-психологічне оповідання «Другой человек», автобіографічно-мемуарні нариси «Історичне оповідання», «Около полууста лет назад», роман у віршах «Евгений Онегин нашего времени» та ін. Спільною рисою еґо-літературних творів письменника є автобіографізм, однак його ступінь у різних творах неоднаковий, тому методи вивчення специфіки репрезентації авторського «Я» в таких творах найрізноманітніші – від джерелознавчих до психоаналітичних.

Автобіографіка П. Куліша, крім об'єктивних факторів (кризові моменти життя письменника), зумовлюється багатьма індивідуальними

чинниками (світоглядними і морально-етичними принципами, психологічними особливостями характеру, особистісними якостями автора як людини, мистецькими уподобаннями і смаками тощо), які визначаються умовами життя митця, соціальним статусом, родинними та суспільними зв'язками, місцем проживання, фізичними та психологічними станами у різні періоди життя.

Жанрова модель автобіографії «Жизнь Куліша» корелюється 1) давньоримською традицією саможиттєпису, де ідеальність світу сім'ї та «пам'ять роду» стає основою авторської реконструкції власної ідентичності; 2) форматом агіографічної літератури, який виявляється у стратегії моделювання життя героя: життя в служінні. Домінантою автобіографічного алгоритму П. Куліша є «пам'ять серця», яка визначає «пам'ять епохи». Цю схему митець аплікує і в художній автобіографії.

Автобіографічні твори П. Куліша мають складну структуру. Вони будуються на поєднанні декількох мотивів: автобіографічного та іронічнодидактичного («Яков Яковлевич», «Дедушкин завет», «Евгений Онегин нашего времени») або автобіографічного та інтелектуально-розмислового («История Ульяны Терентьевны», «Феклуша», «Омут», «Владимирия»). У творах співіснують два наратори, котрі іноді виступають в послідовності один за одним, а іноді одночасно. Конструювання автобіографічного тексту відбувається декількома голосами оповідачів: «Я» автора (який відбирає факти, коментує події і ситуації), «Я» оповідача (який представляє історію) та «Я» героя, які функціонують в декількох часових площинах, що є суплементами (доповненнями) один одного. Особистість П. Куліша є визначальною характеристикою творів автобіографічного дискурсу. Найчастотнішими способами самопредставлення в автобіографічних текстах письменника є самохарактеристика, самовираження, самооцінювання, саморецензії, а викладовою формою – автонаратив.

Цілі Куліша-автобіографа: 1) створити позитивний образ гідного лідера нації після смерті Т. Шевченка, її духовного провідника, людину високих морально-етичних принципів, а водночас успішного письменника і науковця; 2) прояснити особисту причетність до важливих подій епохи, стосунки з українською та польською громадами, російським урядом та ін., одночасно «захистивши» себе і перед ідейними сподвижниками та супротивниками, і перед державними імперськими дискримінаційними органами;

3) представити власні світоглядно-філософські та естетичні засади творчості, історіософські погляди, морально-етичні імперативи, програму культурництва як ідеологічну основу розвитку української нації.

Художня картина світу кожного автобіографічного твору П. Куліша має дихотомійну природу: по-перше, вона є відтворенням реальної дійсності, своєрідно ілюстрованою мовцем, а по-друге, – зумовлюється авторською індивідуальністю, його естетичним досвідом, котрий формується під впливом життєвого досвіду.

Основними інструментами і стратегіями досягнення мети є самопізнання через осягнення Іншого, апологічність, репрезентація ідеального власного «Я», акцент на позитивних результатах своєї діяльності, утвердження єдності особистісної, національної і духовної ідентичності з народною, кореляція історії свого роду з трагічною долею українців, апеляція до аргументів та цитування авторитетних літературознавців і письменників щодо рівня й значення своєї творчості тощо.

Дослідження автобіографічного дискурсу П. Куліша поглиблює розуміння історико-культурних умов, які впливали на розвиток письменника як творчої особистості, виокремлює психологічні процеси, які сприяли розкриттю внутрішнього «Я» митця. Автобіографіка П. Куліша була не лише способом оприлюднення його переживань, думок чи емоцій з приводу тих чи інших приватних подій чи фактів життя, але й залучення широкого кола інтелектуалів до роздумів про важливі суспільні проблеми.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Риженко К. Специфіка автобіографізму роману «Владимирия» Пантелеймона Куліша. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. Вип. 10: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 278–277.
2. Мазурик К. Жанр художньої автобіографії в українській літературі другої половини ХІХ століття. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. Вип. 7: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 278–277.
3. Мазурик К. Жанрова природа автобіографічних повістей циклу «Воспоминания детства» Пантелеймона Куліша. *Рідний край: наук., публіц., худож-літ. альманах*. Полтава: Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, 2015. № 2 (33). С. 107–112.
4. Мазурик К. Часова організація автобіографії Пантелеймона Куліша «Жизнь Куліша». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород: Говерла, 2016. Вип. 2 (36). С. 183–187.

5. Мазурик К. Жанрові інваріанти автобіографістики Пантелеймона Куліша. *Філологічні науки* : зб. наук. праць. Полтава: Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. 2015. Вип. 21. С. 73–79.

6. Мазурик К. Репрезентація образу авторського «Я» в автобіографії «Жизнь Куліша» Пантелеймона Куліша. *Південний архів. Філологічні науки*: зб. наук. праць. Херсон: вид-во ХДУ, 2013. Вип. LVIII. С. 66–71.

7. K. Mazurik. Specificity of author's self-expression in the autobiographical trilogy Panteleimon Kulish «Memories of childhood». *Paradigm of knowledge*.

2017. № 6 (26). P. 133–148

8. Мазурик К. Формування автобіографіки в українській літературі XII–XVIII ст. *Молодий вчений*. 2018. № 7 (59). Ч. 1. С. 143–150.

9. Мазурик К. Своєрідність репрезентації «Я» в автобіографічній повісті Пантелеймона Куліша «История Ульяны Терентьевны». *Зимові наукові підсумки 2017* : II Міжнар. наук.-практич. інтернет-конф.: тези доповідей. Дніпро, 25 грудня 2017. Ч.1 Дніпро: НБК, 2017. С. 81–87.

10. Риженко К. Автобіографічний дискурс української літератури другої половини XIX ст. *Наукові підсумки 2018 р.*, XXV Міжнар. наук.практич. інтернет-конф. Вінниця, 17 грудня 2018. Ч.9. С. 53–57.

URL: <http://el conf.com.ua/wp content/uploads/2018/12/%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B09-1.pdf>

АНОТАЦІЯ

Риженко К. В. Автобіографічний дискурс художньої прози

Пантелеймона Куліша. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2020.

У дисертації вперше в українському літературознавстві проаналізовано, систематизовано й узагальнено ключові аспекти автобіографічного дискурсу в прозі П. Куліша – основоположника української саможиттєписної епіки. Простежено генологічну парадигму та трансформаційну еволюцію еголітературних текстів письменника в контексті національної автобіографіки др. пол. XIX ст.; з'ясовано ідейно-художні, жанрові, структурні та стильові рівні автобіографічної прози П. Куліша; досліджено нарративні моделі самооб'єктивації авторського «Я» в белетристиці письменника; уведено до наукового обігу маловідому автобіографічну епіку письменника: повісті «История Ульяны Терентьевны», «Яков Яковлевич», «Феклуша», «Дедушкин завет», «Омут», роман

«Владимирія», роман у віршах «Евгеній Онегін нашого часу», «Історичне оповідання», «Около полутора лет назад. Литературные воспоминания» та ін.

Дослідження автобіографічного дискурсу художньої прози П. Куліша поглиблює розуміння як історико-культурних умов, які впливали на розвиток письменника як творчої особистості, виокремлює психологічні процеси, які сприяли розкриттю внутрішнього «Я» митця, так і логіки вектору розвитку національного літературного процесу.

Ключові слова: автобіографічний дискурс, автобіографізм, автобіографіка, автобіографія, саможиттєпис, автобіографічна проза, еголітература, гомодієгетичний наратор.

SUMMARY

Ryzhenko K. V. Autobiographical discourse in Panteleimon Kulish`s prose. – Manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in Philology (Doctor of Philosophy) specialty 10.01.01 Ukrainian literature. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2020.

In the dissertation, for the first time in Ukrainian literary studies, the key aspects of autobiographical discourse were analyzed, systematized and generalized in the prose by Panteleimon Kulish, the founder of Ukrainian ego-literature; the genological paradigm and the transformational evolution of writer's memoirautobiographical prose traced in the context of national biographical fiction of the second part of the nineteenth century; Determined the ideological and artistic, genre, structural and stylistic levels of P. Kulish`s autobiographical prose; Narrative models of self-objectification of the author's «I» in the writer's fiction have been researched; Little-known memoir-autobiographical works of the writer were introduced to the scientific study: the story «Feklusha», «The History of Ulyana Terentyevna», «Yakov Yakovlevich», «Omut», «Granddad`s Covenant», the novel «Vladimiria», examples of memoir-autobiographical prose «Historical story», «About semi-hundred years ago. Literary Memories», a novel in verse «Eugene Onegin of our age», poems «Kulish in hell», «Adam and Eve» etc.

It is determined that the writer turns to autobiographical writing for almost fifty years of creativity, starting with diary entries of 1845–1848 and up to 1897, (after author`s death his autobiographical novel «Omut» and «Vladimiria» will be published). Such specificity of creative comprehension testifies about the goal of the artist - on the basis of understanding his own life story to create a model of national-cultural identity, and at the most critical moment of the threat of the existence of the nation, to present the ideal of its leader and defender.

P. Kulish's autobiographical discourse is a specific verbal construct by the author of his identity in the texts in which he represents himself, self-identifies himself through memories, feelings, experiences, emotions, activated by memory about important events and facts of his life. The paradigm of the texts in which the author expresses self-representing himself belongs to the writer's autobiography.

This was facilitated by: 1) a comprehensive, systematic study of the origins and evolution of Ukrainian memoir and autobiographical literature during the XII–XIX centuries; 2) study of the main historical-literary and structural-typological varieties of the national autobiography of the Middle Ages, Baroque, Enlightenment and New-time; 3) elucidation of the specifics of autobiographism of the Ukrainian literary tradition of the second half of the nineteenth century. 4) clarification and correlation of the terms «autobiographical discourse», «literature non-fiction», «autobiographism», «autobiography», «artistic autobiography», «autobiographical novel».

Important aspects of P. Kulish's autobiographical discourse are analyzed, the dominant features of autobiographicalism of a multi-genre epic are determined. Target goals of Kulish-autobiographer have been found.

The poetics of P. Kulish's autobiographical works were systematically analyzed, the basic strategies, methods and means of self-disclosure of the author were determined.

The study of P. Kulish's autobiographical discourse deepens the understanding of the historical and cultural conditions that influenced the development of the writer as an individual, emphasizes the psychological processes that contributed to the artist's inner self.

Keywords: autobiographical discourse, autobiography, autobiography, autobiography, autobiographical prose, ego-literature, homodiegetic narrator.

АННОТАЦИЯ

Рыженко К. В. Автобиографический дискурс художественной прозы Пантелеймона Кулиша. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2020.

В диссертации впервые в украинском литературоведении проанализированы, систематизированы и обобщены ключевые аспекты автобиографического дискурса в прозе П. Кулиша – основоположника украинской автобиографической эпики. Прослежено генологическую парадигму и трансформационную эволюцию эго-литературных текстов писателя в контексте национальной автобиографистики второй половины XIX

в.; выяснено идейно-художественные, жанровые, структурные и стилевые уровни автобиографической прозы П. Кулиша; исследовано нарративные модели самообъективации авторского «Я» в беллетристике писателя; введено в научный оборот малоизвестную автобиографическую эпическую повесть «История Ульяны Терентьевны», «Яков Яковлевич», «Феклуша», «Дедушкин завет», «Омут», роман «Владимирия», роман в стихах «Евгений Онегин нашего времени», «Историческое повествование», «Около полуста лет назад. Литературные воспоминания» и др.

Исследование автобиографического дискурса П. Кулиша углубляет понимание историко-культурных условий, которые влияли на развитие писателя как личности, акцентирует на психологических процессах, которые способствовали раскрытию внутреннего «Я» художника.

Ключевые слова: автобиографический дискурс, автобиографизм, автобиографистика, автобиография, автобиографическая проза, эголитература, гомодиегетический нарратор.

Підп. до друку 21.01.2020. Формат 60x84/16. Папір офс.
Офс. друк. Ум. друк. арк. 1,16. Обл.-вид. арк. 1,25. Тираж 100 пр.
Замовлення № 4-1.

Видавець і виготівник
Національний авіаційний університет
03680. Київ – 58, проспект Космонавта Комарова, 1

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 977 від
05.07.2002